

ARBEIDSPARTICIPATIE VAN LAAGGESCHOOLDE VROUWEN NÁ OUDERSCHAP: DIFFERENTIËLE GEZINSOPVATTINGEN EN ONGELIJK GEBRUIK VAN KINDEROPVANG IN BELGIË

Karel Neels & Zita Theunynck
Departement Sociologie, Universiteit Antwerpen

De sterke toename in vrouwelijke onderwijsparticipatie sinds het einde van de jaren 1960 heeft bijgedragen tot een forse instroom van vrouwen op de arbeidsmarkt. Hoewel de combinatie van gezin en vrouwelijke arbeidsmarktparticipatie initieel weinig werd ondersteund vanuit het beleid en ook normatief op de nodige scepsis kon rekenen (Ruckdeschel 2009), heeft het Belgische beleid sinds 1970 sterk ingezet op de 'de-familialisatie' van de zorgtaken, in navolging van gelijkaardig beleid in de Scandinavische landen en Frankrijk (Esping-Anderssen 1999). In 2008 behoorde België tot de Europese landen met de hoogste instroom van jonge kinderen in formele kinderopvang (OECD 2011). Hoewel het gezinsbeleid in toenemende mate werd afgestemd op het tweeverdienersmodel, vertoont de manier waarop gezin en arbeid worden gecombineerd sterke verschillen tussen hoog- en laagopgeleide vrouwen (De Wachter en Neels 2011). Vooral bij laaggeschoolde vrouwen kent de arbeidsparticipatie een sterke terugval na ouderschap. De laaggeschoolde vrouwen die wel

actief blijven na de komst van een kind bevinden zich bovendien proportioneel meer in deeltijds werk, wat een zwakkere inkomenspositie met zich meebrengt. Aangezien laagopgeleide vrouwen vaak kiezen voor een partner met een gelijkaardig opleidingsniveau, ontstaat een cumulatie van arbeidsmarktrisico's in het gezin (Ghysels en Van Lancker 2009). Die breuklijn tussen hoog- en laaggeschoolden op de arbeidsmarkt gaat gepaard met een ongelijk gebruik van formele kinderopvang. Op basis van de Belgische *Generations & Gender Survey* (GGS) die tussen 2008 en 2010 werd afgenomen bij 7163 respondenten van 18 tot 79 jaar (Simard en Franklin 2005), vergelijken we de situatie met de resultaten van eerder onderzoek. Uniek is dat de GGS ook toelaat de kloof tussen hoog- en laagopgeleiden op vlak van arbeidsparticipatie en gebruik van voorzieningen te kaderen tegenover socio-economische verschillen in attitudes en preferenties ten aanzien van de combinatie van gezin en arbeid (Vikat, Speder et al. 2007).

1. Ongelijke arbeidsparticipatie naar opleidingsniveau

De resultaten van de GGS tonen aan dat er bij vrouwen van 18 tot 49 jaar zonder kinderen een aanzienlijk verschil van 30 procent bestaat op vlak van arbeidsparticipatie tussen

hoogopgeleide vrouwen met een diploma van tertiair onderwijs en laagopgeleide vrouwen met maximaal een diploma van lager secundair onderwijs. Wanneer jonge kinderen (0-2 jaar)

deel uitmaken van het huishouden, breidt de tewerkstellingskloof tussen hoog- en laagopgeleide vrouwen verder uit (tabel 1). Hooggeschoolde vrouwen slagen er na de komst van een kind, in tegenstelling tot laaggeschoolde vrouwen, heel wat beter in om hun arbeidsmarktpositie te behouden. Bij hooggeschoolde vrouwen is 75 procent voor de komst van een eerste kind voltijds aan het werk. Na de transitie naar ouderschap heeft in de groep van hooggeschoolde nog 45 procent een voltijdse job. Bij laagopgeleide vrouwen zonder kinderen heeft 37 procent van de vrouwen een voltijdse job en dit percentage daalt tot 11

procent wanneer er jonge kinderen in het huishouden zijn. In dergelijke huishoudens is 58 procent van de laagopgeleide vrouwen werkloos of niet actief op de arbeidsmarkt. Bij hooggeschoolde vrouwen telt deze categorie nauwelijks 4 procent. Hoewel we ook bij de mannen een tewerkstellingskloof vinden naar opleidingsniveau, zien we geen terugval in activiteit bij laaggeschoolde mannen wanneer er jonge kinderen in het huishouden zijn. Bij mannen wordt de tewerkstellingskloof tussen hoog- en laagopgeleiden na de komst van een kind zelfs kleiner.

Tabel 1: Vrouwelijke arbeidsmarktparticipatie naar opleiding en leeftijd van het jongste kind in het huishouden, België, vrouwen 18-49 jaar (N=1273).

	Actief		Tijdskrediet of loopbaanonderbreking	Inactief of werkloos	Totaal (N)
	voltijds	deeltijds			
Geen kinderen in huishouden					
Laagopgeleid	36.8	19,5	4.6	39.1	100,0 (87)
Middenopgeleid	54.8	19.9	3.6	21,7	100,0 (166)
Hoogopgeleid	75.5	11.0	3.7	9.8	100,0 (245)
Jongste kind 0-2 jaar					
Laagopgeleid	11.3	13.2	17.0	58.5	100,0 (53)
Middenopgeleid	25.7	30.0	27.1	17.1	100,0 (70)
Hoogopgeleid	45.0	15.4	35.6	4.0	100,0 (149)
Jongste kind 3-5 jaar					
Laagopgeleid	19.0	35.7	7.1	38.1	100,0 (42)
Middenopgeleid	31.3	34.4	10.4	23.9	100,0 (67)
Hoogopgeleid	34.7	26.7	29.7	8.9	100,0 (101)
Jongste kind 6-11 jaar					
Laagopgeleid	25.9	31.5	5.6	37.0	100,0 (54)
Middenopgeleid	29.1	35.0	3.9	32.0	100,0 (103)
Hoogopgeleid	50.0	29.4	11.8	8.8	100,0 (136)

Bron: ADSEI, GGS Belgium, golf 1, 2008-2010

De GGS laat toe de tewerkstellingskloof te bekijken voor de verschillende gewesten (grafiek A1). De tewerkstellingskloof tussen hoog- en laagopgeleiden manifesteert zich in alle drie de gewesten. Verrassend is dat bij vrouwen zonder kinderen er enkel tussen Vlaanderen en Wallonië een klein verschil optreedt, dat bovendien nauwelijks significant is. Bij vrouwen met een

kind verschijnt er naast de kloof tussen hoog- en laaggeschoolden, ook een duidelijke kloof tussen de drie regio's. In Vlaanderen behouden vrouwen frequenter hun job na de komst van een kind. In Wallonië is de vrouwelijke arbeidsparticipatie significant lager dan in Vlaanderen. Brussel tenslotte tekent de laagste tewerkstellingscijfers op, maar het verschil is niet significant.

2. Ongelijk gebruik van kinderopvang naar opleidingsniveau

Ruim 45 procent van de vrouwen met een 0 tot 2-jarig kind in het huishouden doet een beroep op betaalde kinderopvang, dit zijn voornamelijk crèches en onthaalmoeders. Bij de oudere leeftijden (3-11 jaar) wordt dan weer meer een beroep gedaan op familie en vrienden,

naschoolse opvang en babysitters. De resultaten van de GGS liggen in de lijn van de cijfers van de OESO (OECD 2008). In het licht van de tewerkstellingskloof is het vooral relevant het ongelijk gebruik van formele kinderopvang in kaart te brengen bij vrouwen met een

verschillend opleidingsniveau. Ook hier zien we grote verschillen. Zo maakt 65 procent van de hooggeschoolde vrouwen met een kind van 0 tot 2 jaar in het huishouden gebruik van betaalde kinderopvang, tegenover nauwelijks 20 procent van de laagopgeleide vrouwen. Het laag gebruik van formele opvang bij de laatste groep wordt niet gecompenseerd door vaker een beroep te doen op informele opvangarrangementen. Het

gebruik van informele kinderopvang ligt weliswaar voor alle groepen hoger, maar ook hier verschijnt de discrepantie tussen hoog- en laagopgeleiden. Bij laagopgeleiden maakt 49 procent van de vrouwen met een kind van 0 tot 2 jaar al dan niet aanvullend gebruik van informele kinderopvang, tegenover 80 procent van de hoogopgeleiden.

Tabel 2: Gebruik betaalde en informele kinderopvang naar leeftijd jongste kind en opleidingsniveau, België, vrouwen 18-49 jaar, (N = 774)

	Gebruik betaalde kinderopvang	Gebruik informele kinderopvang	N
Jongste kind 0-2 jaar			
Laaggeschoold	20,3	48,8	54
Middengeschoold	28,0	70,3	70
Hooggeschoold	64,8	80,2	150
Jongste kind 3-5 jaar			
Laaggeschoold	14,7	38,0	41
Middengeschoold	20,8	53,9	68
Hooggeschoold	34,8	65,2	101
Jongste kind 6-11 jaar			
Laaggeschoold	17,0	36,5	53
Middengeschoold	18,1	59,1	102
Hooggeschoold	26,1	56,2	135

Bron: ADSEI, GGS Belgium, golf 1, 2008-2010

Het gebruik van kinderopvang vertoont ook sterke verschillen naar gewest (grafiek A2). Het gebruik van formele of betaalde kinderopvang is het hoogst in het Vlaamse Gewest, gevolgd door

Wallonië en tot slot Brussel. Voor informele kinderopvang zijn de percentages in Vlaanderen en Wallonië erg vergelijkbaar. Brussel loopt hier opnieuw sterk achterop.

3. Voorkeuren naar combinatie werk en gezin

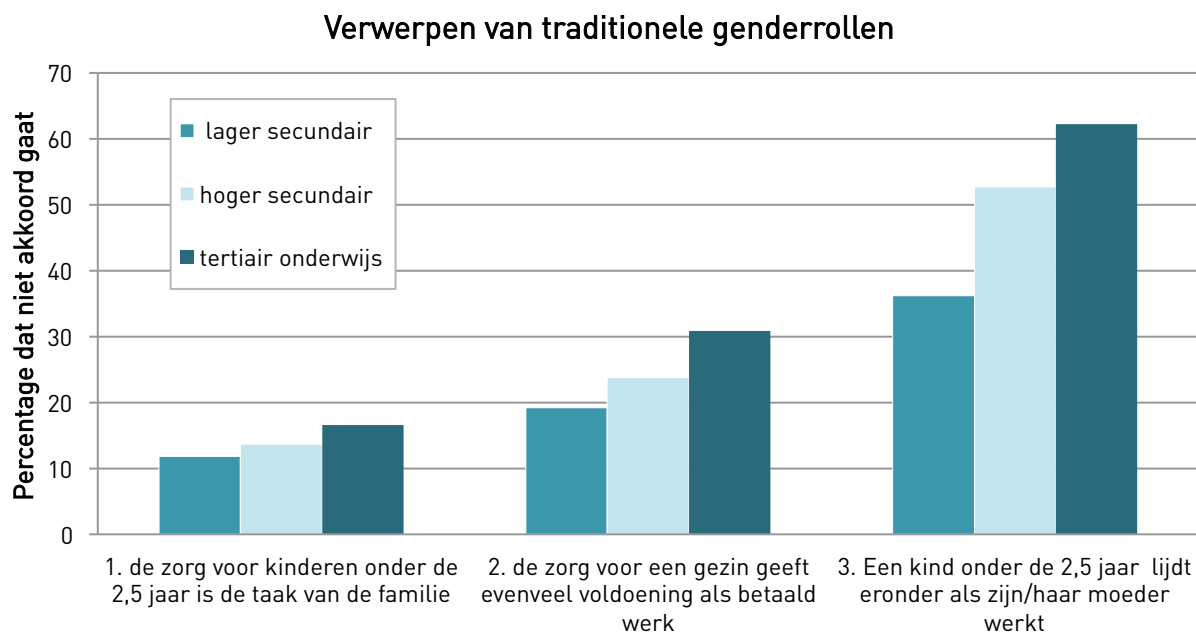
Op basis van de GGS kunnen de sterke verschillen in de manier waarop vrouwen arbeidsparticipatie en gezin combineren, worden gelinkt met attitudeverschillen naar socio-economische status ten aanzien van werk, gezin en zorg (figuur 1). Er kunnen twee belangrijke conclusies getrokken worden uit de voorkeuren en attitudes ten aanzien van de combinatie werk en gezin. Ten eerste treedt ook in de voorkeuren en attitudes ten aanzien van de combinatie werk en gezin een breuklijn op tussen hoog- en laagopgeleide vrouwen. De stelling "een kind onder de 2.5 jaar lijdt eronder als zijn/haar moeder werkt" laat een afgetekend verschil zien tussen hoog- en laagopgeleide vrouwen. Waar ongeveer twee derde van de hoogopgeleide vrouwen deze stelling verwerpt, blijft dat percentage beperkt tot een derde van de laagopgeleide vrouwen. Een tweede, meer opmerkelijke vaststelling is dat er relatief weinig

verschil is tussen hoog- en laagopgeleide vrouwen in de waardering van arbeid buitenshuis. Nochtans vervullen laagopgeleide vrouwen arbeidstaken die doorgaans fysiek zwaarder zijn en minder inhoudelijk boeiend dan hoogopgeleide vrouwen. Ook de opvatting over de rol van de overheid in de zorg van kinderen onder de 2.5 jaar is nauwelijks verschillend naar opleidingsniveau. Er bestaat blijkbaar een vrij grote consensus bij vrouwen in ons land over de wenselijkheid om de zorg voor kinderen door de overheid te organiseren. Dit spoort volkomen met onderzoek dat aangeeft hoe belangrijk kinderopvang kan zijn in de bestrijding van armoede en sociale uitsluiting (UNICEF 2008). Enerzijds spreken vrouwen dus een sterke voorkeur uit om actief te zijn op de arbeidsmarkt en vinden ze dat de overheid een belangrijke verantwoordelijkheid draagt om dit mogelijk te maken. Anderzijds treedt een breuklijn op tussen

hoog- en laaggeschoolde vrouwen inzake de attitude ten aanzien van de zorg voor een voorschools kind. Verschillen in arbeidsmarktparticipatie en gebruik van kinderopvang hangen voor vrouwen met een

voorschools kind wellicht gedeeltelijk samen met verschillende attitudes van hoog- en laagopgeleide vrouwen op vlak van gezin en werk.

Grafiek 1: Preferenties ten aanzien van de combinatie arbeid en gezin, België, vrouwen, 18-49 jaar, (N=1639)

Bron: ADSEI, GGS Belgium, golf 1, 2008-2011

Stelling 1: $F = 45.552$, $P < .000$ // Stelling 2: $F = 191.525$, $P < .000$ // Stelling 3: $F = 73.760$, $P < .000$

4. Discussie

De resultaten van de GGS tonen aan dat in de periode 2008-2010 nog steeds sprake is van sterke verschillen tussen hoogopgeleide vrouwen en vrouwen met een lager opleidingsniveau in de manier waarop gezin en werk worden gecombineerd. De aanwezigheid van jonge kinderen in het huishouden gaat vooral bij laagopgeleide vrouwen gepaard met een (gedeeltelijke) uittrede uit de arbeidsmarkt, wat vaak een verzwakking van de inkomenspositie met zich meebrengt. Dit kan bovendien aanleiding geven tot een cumulatie van armoederisico's in huishoudens waarin beide partners een laag opleidingsniveau hebben (Ghysels en Van Lancker 2009; Manlove, Ryan et al. 2010). Er bestaan verschillende verklaringsmodellen voor deze dualiteit tussen hoog- en laagopgeleiden. Meer economisch georiënteerde verklaringen wijzen op het kleinere verdienpotentieel van vrouwen met een laag opleidingsniveau tegenover hoogopgeleide vrouwen. Hierdoor is de kost van een uittrede uit

de arbeidsmarkt om de zorg voor een gezin op te nemen lager voor laagopgeleide vrouwen. Vooral in periodes van recessie en slechte vooruitzichten op de arbeidsmarkt kan dit leiden tot een sterkere uittrede bij vrouwen met een lager opleidingsniveau (Vikat 2004). In het verlengde hiervan, geeft een tweede meer sociologische verklaring aan dat vrouwen met zwakke perspectieven op de arbeidsmarkt deze onzekerheid trachten te reduceren door ouderschap te zien als een alternatieve carrière (Friedman, Hechter et al. 1994). De stap naar ouderschap geeft in dat geval toegang tot sociaal gewaardeerde rollen, die minder vaak kunnen worden ingevuld door de beschikbare jobs op de arbeidsmarkt. In beide verklaringen vormt het lage gebruik van opvang door laagopgeleide vrouwen een weerspiegeling van de zwakke arbeidsmarktpositie van deze groep. Een alternatieve derde verklaring focust op aspecten van sociaal beleid en op mattheüseffecten die frequent voorkomen bij het gebruik van

welvaartstaatvoorzieningen. Uit onderzoek blijkt immers dat er in Vlaanderen een onbeantwoorde vraag naar kinderopvang bestaat én dat het voornamelijk laaggeschoolden zijn die een opvangplaats mislopen (MAS 2007). Ook de lage werkzaamheidsgraad bij laaggeschoolden in Brussel wijst op een tekort aan opvang en een ongelijke toegang tot opvangstructuren (Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid 2009), terwijl een opvangplaats vandaag een voorwaarde is om een job uit te kunnen oefenen. Laaggeschoolden eindigen na hun zoektocht naar een opvangplaats proportioneel vaker met lege handen. Dit doet vermoeden dat de tewerkstellingskloof niet volledig kan worden toegeschreven aan laagopgeleiden die bewust kiezen de arbeidsmarkt te verlaten. Het suggereert een probleem van ongelijke toegang tot kinderopvang voor vrouwen met een verschillend opleidingsniveau (Ghysels en Van Lancker 2009). Tenslotte wijzen de resultaten van GGS op attitudes ten aanzien van werk en gezin, die sterk gedifferentieerd naar opleidingsniveau van vrouwen. De meer traditionele rolopvatting

van laagopgeleide vrouwen ten aanzien van de zorg van een voorschools kind vormt mogelijk een bijkomende drempel tot het gebruik van voorzieningen die de combinatie van gezin en werk ondersteunen. Het is evenwel niet steeds duidelijk of voorkeuren een invloed uitoefenen op de arbeidsmarktparticipatie of ze het gevolg zijn van die arbeidsmarktpositie. Uit bijkomende analyses blijkt dat deze attitudeverschillen niet in staat om de verschillen in tewerkstelling te verklaren. We kunnen dus concluderen dat het fenomeen van laaggeschoolde vrouwen die in sterkere mate de arbeidsmarkt verlaten na het ouderschap dus wellicht het resultaat is van een samenspel van economische afwegingen, zingevingselementen en ongelijke toegang tot kinderopvang. Vooral op dit laatste punt zou de overheid een nog actiever beleid kunnen voeren. Naast het aanboren van een belangrijk potentieel voor de arbeidsmarkt kan dit ook in hoge mate bijdragen tot armoedebestrijding en tot het verhogen van emancipatiekansen van alle vrouwen.

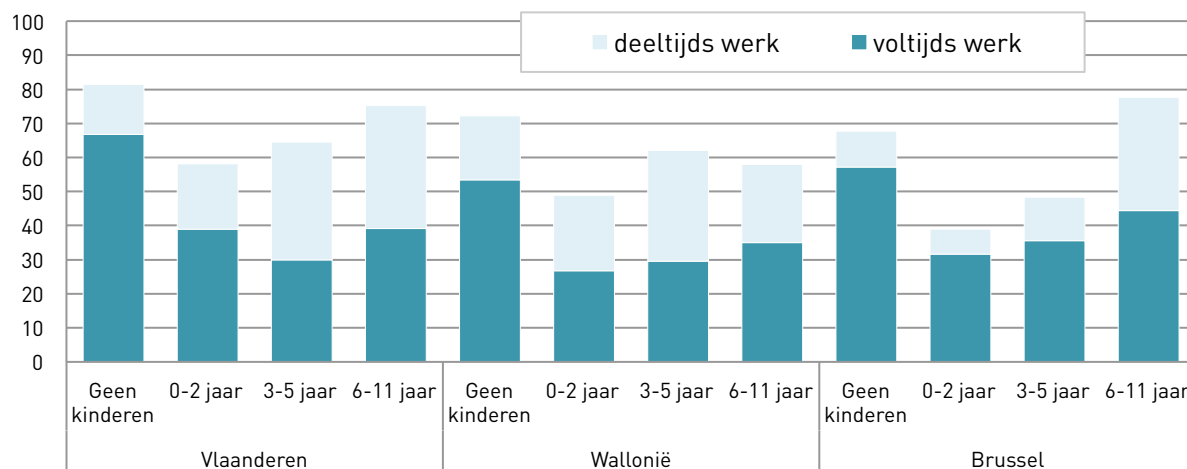
Referenties

- Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid (2009). De tewerkstelling van de Brusselse vrouwen: overzicht van de genderongelijkheden. Brussels.
- De Wachter, D. and K. Neels (2011). "[forthcoming] Educational differentials in fertility intentions and outcomes: Family formation in Flanders in the early 1990s." *Vienna Yearbook of Population Research* (2011).
- Esping-Anderssen, G. (1999). *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford, Oxford University Press.
- Friedman, D., M. Hechter, et al. (1994). "A Theory of the Value of Children." *Demography* 31(3): 375-401.
- Ghysels, J. and W. Van Lancker (2009). Emancipatie in twee snelheden opnieuw bekeken: laaggeschoolde vrouwen in België en Europa. *CSB Berichten*. Antwerp, Centrum Sociaal Beleid Herman Deleeck.
- Ghysels, J. and W. Van Lancker (2009). Het mattheüseffect onder de loop: over het ongelijke gebruik van kinderopvang in Vlaanderen. *CSB Berichten*. Antwerpen, Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck.
- Manlove, J., S. Ryan, et al. (2010). "The relationship of nonmarital childbearing in the U.S." *Demographic Research* 23(33): 615-654.
- MAS (2007). Analyse van het zoekproces van ouders naar een voorschoolse kinderopvangplaats. Leuven Market Analysis & Synthesis.
- OECD (2008). Female Employment rates and gender employment gaps by educational attainment, 2008.
- OECD (2011). Doing better for families.
- Ruckdeschel, K. (2009). "Rabenmutter contra Mère Poule: Kinderwunsch und Mutterbild im deutsch-französischen Vergleich." *Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft* 34(1-2): 105-134.
- Simard, M. and S. Franklin, Eds. (2005). *Survey Design Guidelines*. Generations and Gender Programme. Survey Instruments. New York and Geneva, United Nations, Economic Commission for Europe.
- UNICEF (2008). The child care transition. Florence, Innocenti Research Centre.
- Vikat, A. (2004). "Women's Labor Force Attachment and Childbearing in Finland." *Demographic Research* Special Volume 3: 177-212.
- Vikat, A., Z. Speder, et al. (2007). "Generations and Gender Survey (GGS): Towards a Better Understanding of Relationships in the Life Course." *Demographic Research* 17(51).

Appendix

Grafiek A1: Voltijdse en deeltijdse tewerkstelling in Vlaanderen, Wallonië en Brussel, vrouwen, 18-49 jaar

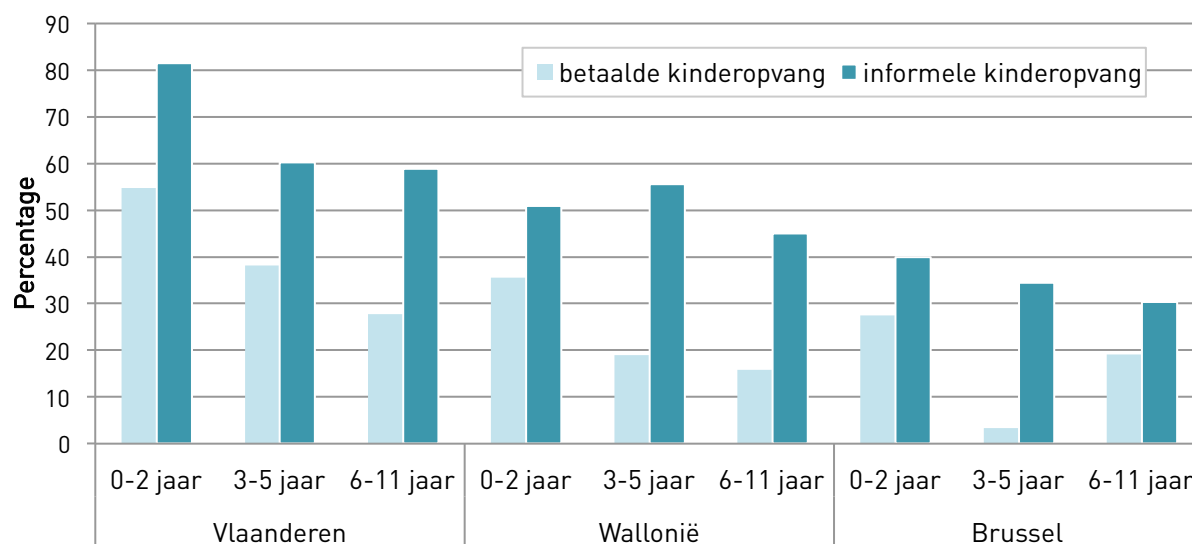
Arbeidsparticipatie in de 3 Gewesten

Bron: ADSEI, GGS Belgium, golf 1, 2008-2010

Grafiek A2: Het gebruik van betaalde en informele kinderopvang van vrouwen, 18-49 jaar met kinderen tussen 0-11 jaar in Vlaanderen, Wallonië en Brussel (N=711)

Gebruik betaalde en informele kinderopvang in 3 gewesten

Bron: ADSEI, GGS Belgium, golf 1, 2008-2010